

Annales

Instituti

Archaeologici

VII - 2011

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
Fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
<http://www.iarh.hr>

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Željko Tomičić

Izvršni urednik/Desk editor

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Tehnički urednik/Technical editor

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Minichreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Prijevod na engleski/English translation

Nikolina Matetić Pelikan (ETNOtrend d.o.o.)

Lektura/Language editor

Renata Draženović (hrvatski jezik/Croatian)
Stephen Hindlaugh (engleski jezik/English)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

Tisak/Printed by

PRINTERA GRUPA d.o.o., Sveta Nedelja

Naklada/Circulation

600 primjeraka/ Copies

©Institut of archaeology, Zagreb 2011.

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 9**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
- Sotin, probna arheološka istraživanja 2010.
- 13**   **Zvonko Bojčić**
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković
- Rezultati probnih istraživanja nalazišta Batina–Sredno 2010. godine
- 20**   **Marko Dizdar**
- Probna iskopavanja i nadzor na izgradnji dionice državne ceste D-34 – obilaznica Donjeg Miholjca
- 23**   **Marko Dizdar**
- Probna iskopavanja i nadzor na izgradnji dionice državne ceste D-2 – obilaznica Našica
- 26**   **Daria Ložnjak Dizdar**
- Zaštitna istraživanja nalazišta AN 2a Markovac Našički–Orašje 2 na izgradnji obilaznice Našica
- 30**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
- Probna iskopavanja prapovijesnog nalazišta u Vlatkovcu
- 34**   **Kornelija Minichreiter**
- Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2010. g.
- 37**   **Tatjana Tkalčec**
- Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2010. godine
- 41**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Marko Dizdar
- Dolina 2010. – rezultati probnih istraživanja prapovijesnog groblja Glavičice
- 45**   **Tatjana Tkalčec**
- Probna arheološka istraživanja visinskog gradišta Sveta Ana – Gradina 2010.
- 50**   **Tajana Sekelj Ivančan**
- Rezultati istraživanja nalazišta Virje – Volarski breg u 2010. godini

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 9**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
- Sotin, Archaeological Trial Excavations 2010*
- 13**   **Zvonko Bojčić**
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković
- Results of the 2010 Trial Excavations of the Batina–Sredno Site*
- 20**   **Marko Dizdar**
- Trial Excavations and Supervision of the Construction of National Road Section D-34 – Donji Miholjac Bypass*
- 23**   **Marko Dizdar**
- Trial Excavations and Supervision of the Construction of the D-2 National Road Route–Našice Bypass*
- 26**   **Daria Ložnjak Dizdar**
- Protective Excavations of AS 2a Markovac Našički–Orašje 2 during Construction of the Našice Bypass*
- 30**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
- Trial Excavations of a Prehistoric Site in Vlatkovac*
- 34**   **Kornelija Minichreiter**
- Slavonski Brod, Galovo, Archaeological Research 2010*
- 37**   **Tatjana Tkalčec**
- Archaeological Excavations of the Crkvari–St. Lawrence's Church Site 2010*
- 41**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Marko Dizdar
- Dolina 2010 – Results of Trial Excavations of the Glavičice Prehistoric Cemetery*
- 45**   **Tatjana Tkalčec**
- 2010 Archaeological Trial Excavations of the Hill Fort of Sveta Ana–Gradina*
- 50**   **Tajana Sekelj Ivančan**
- Results of the 2010 Excavations of the Virje–Volarski Breg Site*

54 Marko Dizdar Daria Ložnjak Dizdar Probna istraživanja nalazišta AN 1 Grabrić na trasi auto-cesta A13, dionica Čvor Vrbovec 2 – Čvor Farkaševac	54 Marko Dizdar Daria Ložnjak Dizdar <i>Trial Excavations of AS 1 Grabrić on the A13 Motorway Route, Section: Vrbovec 2 Junction-Farkaševac Junction</i>
57 Branko Kirigin Ivančica Schrunk Vlasta Begović Marinko Petrić Marina Ugarković Hvar, otok Sv. Klement, uvala Soline, arheološka istraživanja 2010.	57 Branko Kirigin Ivančica Schrunk Vlasta Begović Marinko Petrić Marina Ugarković <i>Hvar, Island of Sveti Klement – Soline Bay, Archaeological Excavations 2010</i>
61 Marko Dizdar Asja Tonc Daria Ložnjak Dizdar Zaštitna istraživanja nalazišta AN 6 Gornji Vukojevac na trasi auto-cesta Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica jug – Lekenik	61 Marko Dizdar Asja Tonc Daria Ložnjak Dizdar <i>Rescue Excavations of AS 6 Gornji Vukojevac on the Zagreb – Sisak Motorway Route, Section Velika Gorica South – Lekenik</i>
65 Juraj Belaj Filomena Sirovica Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu godine 2010.	65 Juraj Belaj Filomena Sirovica <i>Archaeological Excavations at the Stari Grad Site in Ivanec 2010</i>
70 Tatjana Tkalčec Arheološka istraživanja burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2010. godine	70 Tatjana Tkalčec <i>2010 Archaeological Excavations of Vrbovec Castle in Klenovec Humski</i>
74 Tatjana Tkalčec Snježana Karavanić Andreja Kudelić Zaštitna arheološka istraživanja na Starom gradu Dubovac 2009-2010.	74 Tatjana Tkalčec Snježana Karavanić Andreja Kudelić <i>Archaeological Rescue Excavations at Stari Grad Dubovac 2009-2010</i>
81 Snježana Karavanić Andreja Kudelić Istraživanje prehistorijskih gradina Barilović-Osovlje i Crkvina-Bukovlje (Karlovačka županija)	81 Snježana Karavanić Andreja Kudelić <i>Excavations of Prehistoric Hill Forts at Barilović-Osovlje and Crkvina-Bukovlje (Karlovac County)</i>
85 Asja Tonc Rezultati probnih istraživanja na gradini Sv. Trojice kod Stari-grada-Paklenice 2010.	85 Asja Tonc <i>Results of the Trial Excavations of the Sveta Trojica Hill Fort near Starigrad-Paklenica 2010</i>
88 Goranka Lipovac Vrkljan Crkvenica – <i>Ad turres</i>, prošlogodišnje otkriće još jedne rimske keramičarske peći na lokalitetu „Igralište“	88 Goranka Lipovac Vrkljan <i>Crkvenica – Ad Turres, Last Year's Discovery of Another Roman Kiln at the "Igralište" Site</i>
93 Bartul Šiljeg Vladimir Kovačić Andreja Kudelić Ana Konestra Arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta Stancija Blek kod Tara u 2010. g.	99 Bartul Šiljeg Vladimir Kovačić Andreja Kudelić Ana Konestra <i>2010 Archaeological-Conservation Research of the Stancija Blek Site near Tar</i>

Terenski pregledi

98   **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

Terenski pregled arheoloških lokaliteta u Valpovštini 2010.

102   **Zorko Marković**
Jasna Jurković

Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našice 2010. godine

108   **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

Arheološki lokaliteti na trasi brze ceste Brestovac – Staro Petrovo Selo

112   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar

Terenski pregled trase buduće auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom

118   **Asja Tonc**

Terenski pregled područja izgradnje plovnog kanala „Grad Pag – Košljun“ i područja sanacije kamenoloma Vranja

Field Surveys

98   **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

2010 Field Survey of the Valpovo Region Archaeological Sites

102   **Zorko Marković**
Jasna Jurković

The Results of Archaeological Survey of the Terrain around Našice 2010

108   **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

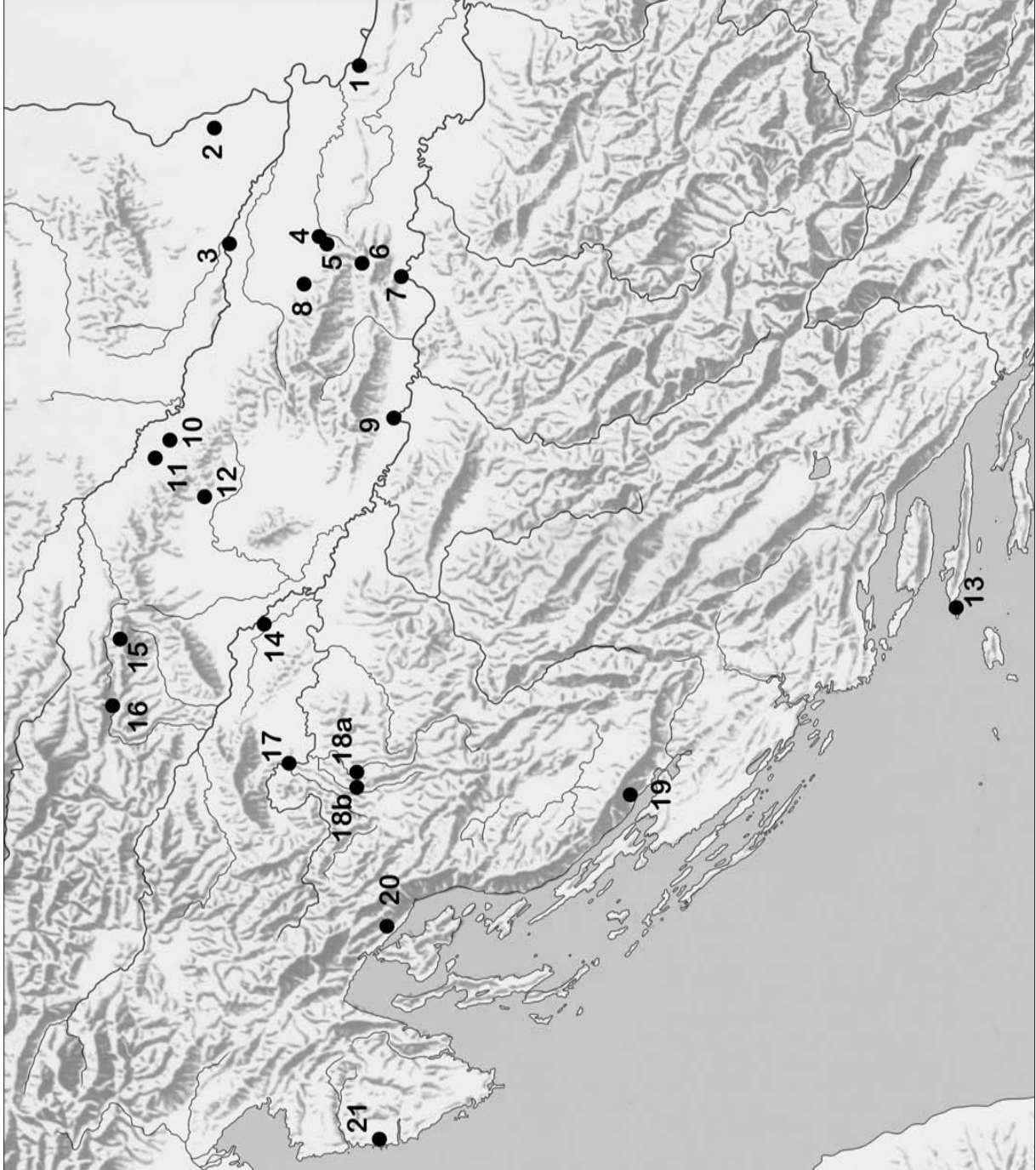
Archaeological Sites on the Brestovac-Staro Petrovo Selo Expressway Route

112   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar

Field Survey of the Planned A13 Motorway Route, Section Bjelovar–Virovitica–Hungarian Border

118   **Asja Tonc**

Field Survey of the Planned Construction Area of the Town of Pag-Košljun Channel and the Restoration Area of Vranja Quarry

- 1 Sotin
- 2 Batina-Sredno
- 3 Donji Miholjac - obilaznica
- 4 Našice
- 5 AN 2a Markovac Našički - Orašje 2
- 6 Vlatkovac
- 7 Slavonski Brod - Galovo
- 8 Crkvari
- 9 Dolina-Glavčice
- 10 Sveta Ana Gradina
- 11 Virje-Volarski breg
- 12 AN 1 Grabrič- Farkaševac
- 13 Sv. Klement - Soline
- 14 AN 6 Gornji Vukojevac
- 15 Ivanec
- 16 Klenovec Humski - Plemićki grad Vrbovec
- 17 Stari grad Dubovac
- 18a Barilovići - Osovlje
- 18b Crkвина - Bukovlje
- 19 Gradina Sv. Trojice
- 20 Crikvenica - Igralište
- 21 Stancija Blek-Tar

Terenski pregled trase buduće auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom

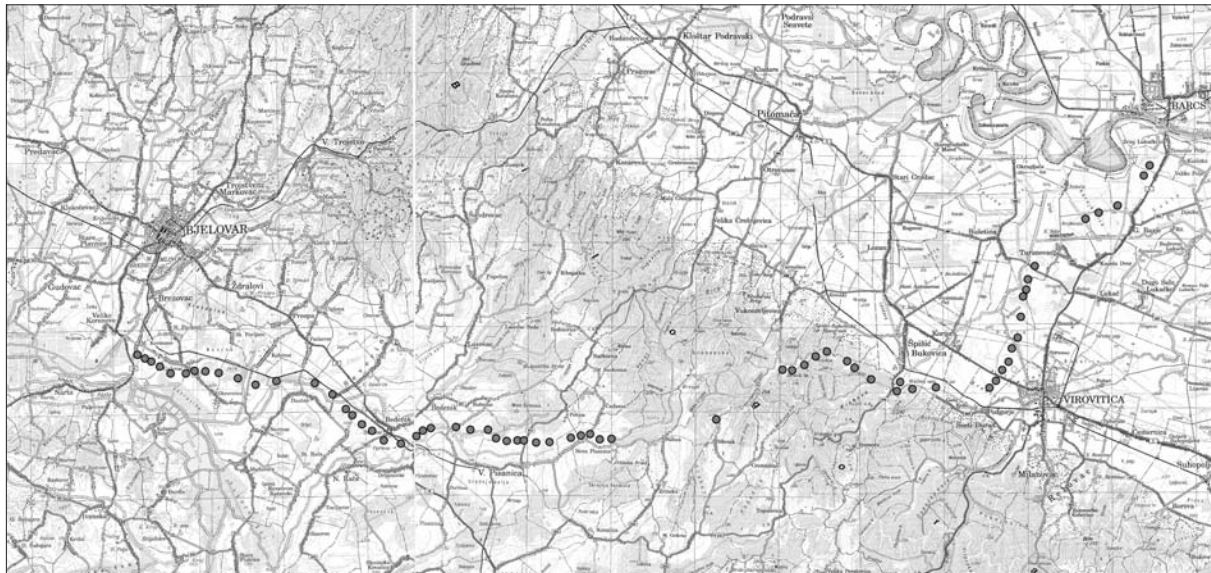
Field Survey of the Planned A13 Motorway Route, Section Bjelovar–Virovitica–Hungarian Border

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Primljeno/Received: 14.03.2011.
Prihvaćeno/Accepted: 09.05.2011.

U terenskom pregledu trase buduće auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, otkriveno je 66 arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Brojnost nalazišta ne iznenađuje, a smještena su na blagim brežuljcima i padinama Bilogore ili uzvišenjima u podravskoj ravnici koji su predstavljali povoljne položaje za naseljavanje tijekom svih razdoblja. Najveći broj nalazišta moguće je vremenski definirati. Najstarija zabilježena nalazišta pripadaju neolitikumu te lasinjskoj kulturi iz bakrenog doba. Znatno broj nalazišta pripada razdobljima kasnog brončanog i mlađeg željeznog doba kada se na području pregleda smještaju panonski Jasi. Antički lokaliteti pronađeni su zapadno od Virovitice te svjedoče o važnoj komunikaciji koja je vodila u kontaktnoj zoni sjevernih obronaka Bilogore i dravske ravnice. Najveći broj nalazišta pripada srednjovjekovnom razdoblju, posebno kasnom srednjem vijeku, kada je ovaj prostor predstavljao posljednju obrambenu liniju ispred nadirućih turskih vojnih odreda. To je i razlog postojanja brojnih utvrda na sjevernim obroncima Bilogore smještenih iznad dravske komunikacije, ali i na bjelovarskom području o čemu svjedoče utvrde-gradišta kao i brojna naselja.

Ključne riječi: terenski pregled, Bilogora, Podravina, prapovijest, antika, srednji vijek, naselja, groblja
Key words: field survey, Bilogora, Drava valley, prehistory, antiquity, Middle Ages, settlements, cemeteries

Sl. 1 Arheološka nalazišta na trasi auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom.

Fig. 1 Archaeological sites on the A13 motorway route, section Bjelovar–Virovitica–Hungarian border.

Za potrebe izrade studije o izgradnji auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom (Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska županija), proveden je terenski pregled trase buduće auto-ceste u kojem je zabilježen veliki broj dosad nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja.¹ Radi

se o područjima na kojima su dosad provedena tek manja pokušna ili zaštitna istraživanja, pa će buduća izgradnja auto-ceste

dionice buduće auto-ceste, u dužini od 60,6 km, prolazi područjima gradova i općina Bjelovar, Severin, Velika Pisanica, Nova Rača, Veliki Grđevac, Špišić Bukovica, Virovitica i Lukač. Širina pregledanog terena iznosila je oko 100–150 m, dok je na pojedinim mjestima bila i veća.

Sl. 2 Malo Koreново–Vojvodinac 1 (snimio: M. Dizdar).

Fig. 2 Malo Koreново–Vojvodinac 1 (photo: M. Dizdar).

Sl. 3 Obrovnica–Selište (snimio: M. Dizdar).

Fig. 3 Obrovnica–Selište (photo: M. Dizdar).

omogućiti provedbu zaštitnih istraživanja većih površina nalazišta koja će pružiti potpuniji uvid u intenzitet naseljavanja na područjima obuhvaćenim pregledom.

U svom južnom dijelu trasa auto-ceste prolazi preko blagih brežuljaka i dolina rijeke Česme i niza manjih vodotoka položenih istočno od Bjelovara, zatim prolazi kroz uske riječne doline Bilogore, dok je u sjevernom dijelu položena u nizinu rijeke Drave zapadno i sjeverozapadno od Virovitice (sl. 1). S obzirom da trasa auto-ceste najvećim dijelom prelazi preko niza brežuljaka i manjih uzvisina po čijim rubnim dijelovima protječu vodotoci koji su kroz različita razdoblja bili izuzetno privlačni za naseljavanje, očekivao se pronalazak velikog broja arheoloških nalazišta.

Na osnovi reljefnih karakteristika područje terenskog pregleda podijeljeno je na tri osnovna dijela:

područje južnih obronaka Bilogore istočno od Bjelovara, područje Bilogore,

područje Podravine zapadno i sjeverozapadno od Virovitice.

Za područje istočno od Bjelovara pa sve do južnih obronaka Bilogore karakteristični su blagi brežuljci u čijim podnožjima protječu brojni vodotoci što je, uz plodno tlo i povoljni položaj na komunikacijskom pravcu, bio preduvjet tisućljetnoj naseljenosti, stoga ne iznenađuje veliki broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. S opisanog područja od ranije je također poznat niz arheoloških nalazišta koja se, međutim, ne nalaze izravno na trasi auto-ceste (Registar 1997: 207–239). Ipak, da se radi o području s velikim brojem nalazišta svjedoče i rezultati terenskog pregleda u kojem je zabilježen niz dosad nepoznatih nalazišta, najčešće iz srednjeg vijeka, no brojni su i tragovi prapovijesnih naselja. Na Bilogori, iako prevladavaju šumske površine, također je zabilježen niz srednjovjekovnih nalazišta koja se vjerojatno mogu povezati s osiguranjem nekadašnje komunikacije koja je iz Podravine vodila prema Bjelovaru i Čazmi. Komunikacija je slijedila riječne tokove uz koje se na istaknutim brežuljcima nalaze ulomci kasnosrednjovjekovne keramike koji ukazuju na mogućnost postojanja manjih utvrda te pripadajućih naselja.

Veliki broj arheoloških nalazišta zabilježen je i u nizinskom podravskom prostoru, od Špišić Bukovice pa sve do Terezinog polja na Dravi. Na blagim uzvišenjima, često položenim uz neki manji vodotok, prikupljeni su površinski nalazi keramičkih ulomaka koji ukazuju na gustu naseljenost srednje Podravine tijekom prapovijesti i srednjeg vijeka. Zabilježena su i antička nalazišta koja se mogu povezati s komunikacijskim pravcem kojim se tijekom svih razdoblja ostvarivala povezanost jugoistočnoalpskog područja s Podunavljem.

Rezultati terenskog pregleda

U terenskom pregledu dionice trase auto-ceste A13 otkriveno je 66 arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih se pojedina ne nalaze izravno na trasi, no smještena su u njezinoj neposrednoj blizini i mogućoj zoni budućih radova. Tek je nekoliko bilo poznato od prije, također na osnovi prikupljenih površinskih nalaza ili zaštitnih istraživanja. Pojedina nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima koja su modernim infrastrukturnim radovima razdijeljena na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta. Slično vrijedi i za nizove nalazišta koja su smještena na brežuljcima za čija su razgraničenja prepoznati manji vodotoci koji se nalaze u njihovom podnožju. Na sva tri izdvojena područja broj nalazišta je izniman te će izgradnja auto-ceste omogućiti provedbu zaštitnih istraživanja većih površina što dosad nije bio slučaj na bjelovarsko-virovitičkom području, budući da su nalazišta bila poznata na osnovi manjih pokusnih i zaštitnih istraživanja ili terenskih pregleda. Zbog toga su rezultati terenskog pregleda i vrijedan prilog poznavanju arheološke topografije spomenutih područja.

Na osnovi prikupljenih površinskih nalaza utvrđena je prostorna rasprostranjenost nalazišta te je određena njihova uža vremenska i kulturološka pripadnost ako su to nalazi, s obzirom na fragmentiranost, omogućavali. Na pojedinim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma) nije bilo moguće utvrditi postojanje nalazišta, pa je pri provedbi građevinskih radova potrebno osigurati stalan arheološki nadzor. Isto tako, s obzirom na veliki broj pronađenih nalazišta, za njihovo preciznije prostorno i vremensko definiranje potrebna je provedba pokusnih iskopavanja kojima bi se provjerile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenim površinskim nalazima.

Prostorna distribucija, s obzirom na širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta ravnomjerno raspoređena duž cijele trase auto-ceste (sl. 1). Najveći broj nalazišta smješten je na padinama brežuljaka ili blagim uzvišenjima uz rijeke ili manje vodotoke. Ponekad su nalazišta, posebno na Bilogori, smještena na vrhovima brežuljaka, pa navedene spoznaje pokazuju kako i svaki brežuljak ili uzvisina koji se nalaze pod šumom predstavljaju potencijalno arheološko nalazište.

Otkrivena i od prije poznata nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, pri čemu su najbrojnija ona na kojima su zabilježeni nalazi iz srednjeg vijeka. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje. Radi se o tzv. otvorenim naseljima koja su često oštećena intenzivnom poljoprivrednom obradom, zbog čega su i nalazi dospjeli na povr-

Sl. 4 Velika Pisanica–Selište 6 (snimio: M. Dizdar).

Fig. 4 Velika Pisanica–Selište 6 (photo: M. Dizdar).

Sl. 5 Mala Pisanica–Grebenska 1, pogled na izolirane jame (snimio: M. Dizdar).

Fig. 5 Mala Pisanica–Grebenska 1, view of isolated trenches (photo: M. Dizdar).

šinu. Ipak, bez prethodnih pokusnih iskopavanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od nalazišta i vertikalna stratigrafija ili se radi o tzv. jednoslojnim naseljima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon dubokog oranja. Za pojedina nalazišta postoji mogućnost kako se radi o ostacima groblja, što će utjecati i na složeniji pristup zaštitnim istraživanjima.

Od 66 pronađena nalazišta, na njih 57 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Potom, slijede ona iz brončanog (14) i željeznog doba (10), neolitika/eneolitika (7), dok su u najmanjem broju izdvojena antička nalazišta (3). Za 6 prapovijesnih nalazišta, s obzirom na prikupljene keramičke ulomke, nije bilo moguće odrediti precizniju vremensku i kulturološku pripadnost. Na određenom broju nalazišta zabilježeni su nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka, no u većem broju zabilježena su ona nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Na površini neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti (litika) koji pokazuju kako se radi o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok u dužinu od nekoliko stotina metara. Posebno se izdvajaju keramički ulomci s niza nalazišta kod Malog Korenova (sl. 2) te s još nekoliko položenih istočno od Bjelovara koji se vjerojatno mogu pripisati neolitičkim kulturama: starčevačkoj, linearnotrakastoj tipa Malo Korenovo i sopotskoj. Naselja starčevačke kulture poznata su iz Ždralova i Stare Rače (Dimitrijević 1969; Miklik 2003: 34), dok je naselje sopotske kulture zabilježeno u Novoj Rači (Miklik 2003: 35). Dio pronađenih nalazišta vjerojatno pripada eponimnoj grupi kulture linearnotrakaste keramike tipa Malo Korenovo čiji je najveći broj dosad poznat iz okolice Bjelovara (Težak-Gregl 1993: 12–15; Bulinac–Staro groblje i Selišće; Dautan–Tuk; Malo Korenovo–Vojvodinac/Galovac/Dabrovac). Na osnovi navedenih spoznaja, prikupljeni površinski nalazi s nalazišta Malo Korenovo–Jankovac i Vojvodinac 1–2 (sl. 2) vjerojatno se mogu pripisati pokusno istraživanom eponimnom naselju te će buduća zaštitna istraživanja omogućiti iskopavanje veće površine jednog neolitičkog naselja. Naselje lasinjske, koja su brojna na bjelovarskom području kulture, vjerojatno je otkriveno na nalazištu Dautovac–Žilavac (Gerić 1990; Miklik 2003: 35–36). Dio prapovijesnih nalazišta koja nije bilo moguće uže vremenski odrediti vjerojatno isto tako pripada lasinjskoj kulturi. Zanimljivo je kako na podravskom dijelu trase nisu izdvojena nalazišta iz neolitika/eneolitika koja se, prema rezultatima zaštitnih istraživanja na trasi zapadne obilaznice Virovitice (Balen 2007) nalaze dublje ispod površine i nisu oštećena obradom zemljišta, pa ih nije moguće locirati na osnovi površinskih nalaza, što još jednom ističe važnost provedbe stalnog arheološkog nadzora. Da neolitičkih naselja vje-

rojatno ima na prostoru kojim prolazi trasa buduće auto-ceste svjedoče i nalazi iz Špišić Bukovice–Bačarov jarak (Salajić 2001: 6–7).

Razdoblju brončanog doba, odnosno kasnog brončanog doba, pripada znatan dio prapovijesnih nalazišta koja se mogu pripisati grupi Virovitica iz starije faze kulture polja sa žarama (Vinski-Gasparini 1973; Ložnjak-Dizdar 2005). Kasnobrončano-dobna naselja posebno su brojna na bjelovarskom području odakle su poznata neka od istaknutih groblja virovitičke grupe (Majnarić-Pandžić 1988; 1994). Manji broj kasnobrončano-dobnih naselja zabilježen je i na eponimnom virovitičkom području, posebno oko Špišić Bukovice i Virovitice (Pavišić 1991). Starijem željeznom dobu sa sigurnošću nije moguće pripisati niti jedno nalazište, no zato su keramički nalazi mlađeg željeznog doba zabilježeni na većem broju nalazišta oko Bjelovara (sl. 3), posebno oko Velike (sl. 4) te Male Pisanice gdje su na nalazištu Grebenska 1 (sl. 5) otkrivene jame koje se na osnovi keramičkih nalaza mogu datirati u kasni laten (LT D). Navedena su nalazišta posebno zanimljiva budući da bi njihova istraživanja mogla donijeti zanimljive odgovore na pitanja o odnosu latenske i autohtone ostavštine, odnosno o zajednici Jasa koja se u rimskim izvorima te na osnovi natpisa smješta na područje između Daruvara i Varaždina (Schejbal 2003). Istovremeni su ostaci naselja kod Špišić Bukovice te zapadno od Virovitice, pri čemu trasa buduće auto-ceste prelazi preko kasnolatskog naselja Virovitica–Kiškorijska (sl. 6) čiji je istočni dio istražen 2005. godine pri izgradnji zapadne obilaznice grada Virovitice. Tom su prilikom zabilježeni ostaci infrastrukture karakterističnog nizinskog naselja otvorenog tipa smještenog na blagom uzvišenju uz čiji je južni rub tekao nekadašnji manji vodotok. Brojni prikupljeni keramički, metalni i stakleni nalazi omogućili su datiranje naselja u LT D1 (Dizdar 2007). S obzirom da trasa auto-ceste prelazi preko većeg dijela nalazišta, u budućim zaštitnim istraživanjima otkrit će se još veći dijelovi infrastrukture naselja.

Razdoblju antike pripadaju samo tri otkrivena nalazišta s ulomcima keramike i opeka koja se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. To su nalazišta Virovitica–Brekinja 2 te Špišić Bukovica–Lendava. Nalazi prikupljeni na položaju Virovitica–Brekinja 2 mogu se povezati s istočnije položenim rimskim naseljem Virovitica–Kiškorijska jug koje je istraženo 2005. godine pri izgradnji zapadne virovitičke obilaznice (Jelinčić 2007). Vjerojatno se radi o većem naseobinskom kompleksu smještenom na blagim pjeskovitim uzvisinama zapadno od Virovitice. U terenskom pregledu na položaju Golo brdo–Hrastova voda uočeni su ostaci šljunka koji su u širini od desetak metara pružaju u smjeru Z–I u dužini od oko 200 m te se možda mogu povezati s trasom rimske ceste koja je vodila kroz ravnicu neposredno ispod bilogorskog pobjeda kamo se smješta nekoliko rimskih naselja od kojih se brojem nalaza izdvaja ono na virovitičkom Ribnjaku (Salajić 2001: 11).

Sl. 6 Virovitica–Kiškorijska sa sjevernim padinama Bilogore u pozadini (snimio: M. Dizdar).

Fig. 6 Virovitica–Kiškorijska with northern Bilogora slopes in the background (photo: M. Dizdar).

Sl. 7 Terezino polje–Djedovača (snimio: M. Dizdar).

Fig. 7 Terezino Polje–Djedovača (photo: M. Dizdar).

Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka. Najčešće se radi o otvorenim naseljima smještenim na blago povišenim položajima uz rijeke ili manje vodotoke, često također naseljenim u prapovijesti. Naselja su ravnomjerno raspoređena na bjelovarskom području (sl. 2–3) i virovitičkoj Podravini (sl. 7). Znan broj naselja otkriven je i na istaknutim brežuljcima Bilogore smještenim iznad komunikacije koja je vodila uskim riječnim dolinama kojima se ostvarivala povezanost srednje Podravine s bjelovarskim područjem. Iako najveći broj naselja, na osnovi keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku (14.–16. st.), zabilježeni su i nalazi koji ukazuju na naseljenost tijekom ranog te posebno razvijenog srednjeg vijeka, o čemu svjedoči otkriće jame na nalazištu Mala Pisanica–Grebenska 1 (sl. 5). Na površini manjeg broja nalazišta prikupljen je znatan broj keramičkih nalaza koji ukazuju na postojanje većih naselja. Ipak, najveći broj pronađenih nalazišta vjerojatno odgovara manjim naseljima koja su sastavljena od nekoliko objekata koja predstavljaju naselja manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji. Južno od Obrovnice uz šumu Dabrovina, no izvan trase buduće auto-ceste, spominje se i postojanje srednjovjekovnog gradišta (Lovrenčević 1990: 157; Registar 1997: 230) kao i južno od Severina (Lovrenčević 1990: 153; Registar 1997: 233). Spomenuta nalazišta na istaknutim brežuljcima Bilogore, kao što su npr. Vukosavljevica–Skresni breg 1 ili Skresni breg 3, vjerojatno se mogu povezati s nadziranjem komunikacije koja je riječnim dolinama povezivala Podravinu sa središnjom Hrvatskom, a od izuzetne je važnosti bila tijekom kasnog srednjeg vijeka i turskih upada. Na zračnim snimkama nalazišta Špišić Bukovica–Varošina uočavaju se ostaci trostrukih jaraka gradi-

šta koji ukazuju na postojanje istaknute kasnosrednjovjekovne utvrde. Slične su utvrde locirane i jugozapadno od Špišić Bukovice, od kojih se posebno izdvaja položaj Zidine s kojeg se mogao kontrolirati veći dio srednje Podravine (Salajić 2001: 15, 30–31). Trasa buduće auto-ceste ne prolazi izravno preko utvrda, no dotiče njihova podnožja, pa je i njih potrebno istražiti te provoditi stalan arheološki nadzor tijekom gradnje.

U terenskom pregledu trase dionice buduće auto-ceste A13 Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom otkriven je veliki broj arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je tek nekolicina bila poznata od prije. Brojnost nalazišta ne iznenađuje s obzirom na pogodnosti koje pokazuju bjelovarsko-bilogorsko područje te virovitička Podravina. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski definirati. Najstarija nalazišta pripadaju neolitičkim, starčevačkoj, linearnotrakastoj i sopotskoj kulturi te lasinjskoj kulturi iz bakrenog doba. Broj protopovijesnih nalazišta još je veći, posebno tijekom mladog željeznog doba kada na ovom području obitavaju panonski Jasi. Iako je broj antičkih nalazišta najmanji, otkriće trase rimske ceste te tragovi naselja zapadno od Virovitice svjedoče o važnosti komunikacije koja je vodila u kontaktnoj zoni bilogorskog po-brđa i dravske ravnice. Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada srednjovjekovnom razdoblju, posebno kasnom srednjem vijeku, kada je ovaj prostor predstavljao posljednju obrambenu liniju ispred nadirućih turskih vojnih odreda. To je i razlog postojanja brojnih utvrda na sjevernim obroncima Bilogore smještenih iznad dravske komunikacije, ali i na bjelovarskom području o čemu svjedoče brojne utvrde-gradišta s pripadajućim naseljima.

R. B. NA KARTI	NALAZIŠTE	PP	N/E	BD	ŽD	A	SV
1	MALO KORENOVO-JANKOVAC		+				+
2	MALO KORENOVO-VOJVODINAC 1		+				+
3	MALO KORENOVO-VOJVODINAC 2		+		+		+
4	GALOVAC-STARE LIVADE						+
5	GALOVAC-NOVE LIVADE 1	+					+
6	GALOVAC-NOVE LIVADE 2	+					+
7	GALOVAC-NOVE LIVADE 3						+
8	OBROVNICA-JEČMENIŠTA 1			+			+
9	OBROVNICA-JEČMENIŠTA 2			+			+
10	OBROVNICA-SELIŠTE				+		+
11	KOKINAC-ZOBIŠTA			+			+
12	KOKINAC-LJEŠTAR			+			
13	DAUTAN-ŽILAVAC		+	+			+
14	SEVERIN-ŽILAVAC						+
15	STARA RAČA-LUGOVI						+
16	STARA RAČA-SELIŠTE			+			+
17	STARA RAČA-PIŠTOLNA		+	+			+
18	BULINAC-POTOK			+			+
19	BULINAC-PJETLOVAC 1						+
20	BULINAC-PJETLOVAC 2						+
21	BEDENIK-BABINČICA 1						+
22	BEDENIK-BABINČICA 2			+			+
23	BEDENIK-PRTELJAK	+					
24	BABINAC-DRLJEŽ						+
25	BABINAC-KORDUŠE						+
26	BABINAC-BAČKOVICA			+			+
27	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 1						+
28	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 2		+				+
29	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 3			+			+
30	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 4						+
31	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 5				+		+
32	VELIKA PISANICA-SELIŠTE 6				+		
33	VELIKA PISANICA-POLJE				+		+
34	VELIKA PISANICA-ZANOGE 1		+		+		+
35	VELIKA PISANICA-ZANOGE 2						+
36	MALA PISANICA-GREBENSKA 1				+		+
37	MALA PISANICA-GREBENSKA 2						+
38	SIBENIK-BEREK	+					
39	VUKOSAVLJEVICA-SKRESNI BREG 1						+
40	VUKOSAVLJEVICA-SKRESNI BREG 2						+
41	VUKOSAVLJEVICA-SKRESNI BREG 3			+			+
42	VUKOSAVLJEVICA-ZANOGA						+
43	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-VAROŠINA						+
44	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-GRADINA						+
45	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-SKRESNI BREG						+
46	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-ZIDINE						+
47	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-BERAK			+			+
48	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-LENDAVA				+	+	+
49	ŠPIŠIĆ BUKOVICA-LJEŠČARA	+					
50	GOLO BRDO-HRASTOVA VODA					+	
51	VIROVITICA-BREKINJA 1	+					
52	VIROVITICA-BREKINJA 2				+	+	+
53	VIROVITICA-KIŠKORIJA				+		
54	VIROVITICA-ĐOTA 1						+
55	VIROVITICA-ĐOTA 2			+			
56	VIROVITICA-ĐOLTA						+
57	VIROVITICA-BREZOVICA						+
58	VIROVITICA-RAVAN 1						+
59	VIROVITICA-RAVAN 2						+
60	LUKAČ-RAVAN						+
61	TURANOVAC-KRČEVINA						+
62	NOVO SELO-EGREŠ						+
63	GORNJE BAZJE-VIJER 1						+
64	GORNJE BAZJE-VIJER 2						+
65	TEREZINO POLJE-DJEDOVAČA						+
66	TEREZINO POLJE-SELIŠTE						+
UKUPNO		6	7	14	10	3	57

Tablica: Pregled nalazišta po razdobljima.

Table: Overview of sites by period.

Literatura

- Balen, J. 2007, Đurađ – Zapad, in: *Zapadna virovitička obilaznica, Zaštitna arheološka istraživanja 2005./2006. godine*, Gradski muzej Virovitica, Virovitica, 13—18.
- Dimitrijević, S. 1969, Starčevačka kultura u slavonsko-srijemskom prostoru i problem prijelaza ranog u srednji neolit u srpskom i hrvatskom Podunavlju, in: *Simpozij neolit i eneolit u Slavoniji*, Vukovar, 7—96.
- Dizdar, M. 2007, Naselje mladog željeznog doba Virovitica-Kiškorija sjever, in: *Zapadna virovitička obilaznica, Zaštitna arheološka istraživanja 2005./2006. godine*, Gradski muzej Virovitica, Virovitica, 35—46.
- Gerić, B. 1990, Rasprostranjenost naselja lasinjske kulture na bjelovarskom području, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 14, 69—72.
- Jelinčić, K. 2007, Virovitica-Kiškorija jug, in: *Zapadna virovitička obilaznica, Zaštitna arheološka istraživanja 2005./2006. godine*, Gradski muzej Virovitica, Virovitica, 27—34.
- Lovrenčević, Z. 1990, Srednjovjekovne gradine Bilogore, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 14, 139—166.
- Ložnjak-Dizdar, D. 2005, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 22, 25—58.
- Majnarić-Pandžić, N. 1988, Prilog poznavanju kasnoga brončanog doba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Arheološki radovi i rasprave*, 11, 9—32.
- Majnarić-Pandžić, N. 1994, **Novi kasnobrončanodobni grobovi iz Drljanovca kod Nove Rače**, *Bjelovarski zbornik*, 4-5, 43—56.
- Miklik, L. 2003, Bjelovarsko-bilogorska županija – topografija arheoloških neolitičkih i eneolitičkih lokaliteta, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 21, 33—40.
- Pavišić, I. 1991, Prapovijesno nalazište Mali Zagreb u Špišić Bukovici – Prilog poznavanju virovitičke grupe, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 8, 5—16.
- Registar 1997, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, Drugo dopunjeno izdanje, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar.
- Salajić, S. 2001, *Arheologija virovitičkog kraja*, Gradski muzej Virovitica, Virovitica.
- Schejbal, B. 2003, Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 21, 95—120.
- Težak-Gregl, T. 1993, *Kultura linearnotrakaste keramike u središnjoj Hrvatskoj*, Disertacije i Monografije 2, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Vinski-Gasparini, K. *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije sv. 1, Filozofski fakultet, Zadar 1973.

Summary

In a field survey of the planned A13 motorway route, section Bjelovar-Virovitica-Hungarian border, a large number of new archaeological sites from all periods were recorded. These are areas in which only minor trial or rescue excavations have so far been conducted. The planned motorway construction will enable the conducting of rescue excavations of larger surfaces of the site, which in turn will enable a more complete insight into the intensity of habitation of the surveyed areas. In its southern part, the motorway route passes through gentle hills and across the River Česma valley, as well as along numerous streams located east of Bjelovar, and then across the narrow valleys of Bilogora, while in the north it stretches across the River Drava valley to the west and northwest of Virovitica (Fig. 1).

The field survey unearthed 66 archaeological sites from all periods, which are a valuable contribution to the understanding of the archaeological topography of the mentioned areas. On the basis of collected surface finds, spatial distribution was determined, showing that the sites are equally distributed along the whole route (Fig. 1). The largest number of sites is located on hill slopes or on mild elevations along rivers or streams. Sometimes the sites are located on hilltops. This is particularly the case on Bilogora. At most sites, pottery, brick and stone artefact fragments were collected, which enable the sites to be approximately chronologically and culturally determined. The sites belong to the periods of prehistory, classical antiquity and the Middle Ages, the latter forming the majority. These are so-called open settlements, which are often damaged by intensive farming, due to which the finds appeared on the surface.

The oldest sites belong to Neolithic cultures: Starčevo, Linear Pottery of the Malo Korenovo type, and Sopot. According to the surface finds, the sites of Malo Korenovo-Jankovac and Vojvodinac 1-2 (Fig. 2) can probably be ascribed to the trial-trenched eponymous settlement. A Lasinja culture settlement was discovered on the Dautovac-Žilavac site. In the Drava valley part of the route, no settlements from the Neolithic/Aeneolithic periods were found, as they are located deeper below the surface, and therefore it is impossible to determine their positions on the basis of surface finds. A large part of the prehistoric sites that can be ascribed to the Virovitica group from the older phase of the Urnfield culture. Pottery finds of the Late Iron Age were registered at a relatively large number of sites around Bjelovar (Fig. 3), in particular around Velika (Fig. 4) and Mala Pisanica (Fig. 5). According to the pottery finds, they can be dated to the Late La Tène (LT D). The planned motorway route runs over the Late La Tène settlement of Virovitica-Kiškorija (Fig. 6), the eastern part of which was excavated in 2005, prior to the construction of the western bypass of the town of Virovitica. Only three unearthed sites, with pottery and brick fragments, belong to the period of classical antiquity and can be dated approximately from the 2nd to the 4th centuries. These settlements can be associated with the Roman road route that used to pass directly beneath the Bilogora hills. The majority of discovered sites belong to the period of the Middle Ages. Most frequently, these were open settlements, situated on slightly elevated positions along rivers or smaller streams (Fig. 2-3, Fig. 7). A significant number of settlements were also discovered in the Bilogora hills, situated above the communication route across narrow river valleys that connected central Drava valley with the Bjelovar area. Although according to the pottery finds the majority of settlements originate from the Late Middle Ages (14th-16th centuries), finds were recorded that point to habitation during the Early and in particular High Middle Ages (Fig. 5).